

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.44>

Т. Р. Стисло

асистент кафедри права та публічного управління
Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»
ORCID ID: 0009-0004-0807-436X

ПРАВОВІ ІДЕЇ С. ТОМАШІВСЬКОГО

Актуальність статті полягає в тому, що якщо в середині – другій половині XIX ст. українські консерватори (представники русофільської течії, греко-католицьке духовенство в Галичині) виступали за збереження чинних на той час суспільних відносин і обережне впровадження реформ, то на межі XIX – XX ст. консерватизм почав трактуватися, як спосіб повернення до традиційно українських форм державності. В цьому контексті доцільно розкрити зміст правових ідей С. Томашівського. Хоч його прізвище не відоме загалу, адже більшість асоціює консерватизм з В. Липинським, саме С. Томашівський сформував ключові ідеологеми цієї політичної течії української державно-правової думки. У статті аналізуються правові ідеї С. Томашівського, який був одним із основоположників українського консерватизму. С. Томашівський не одразу став прихильником консервативних ідей. Як і більшість галицьких мислителів кінця XIX – початку XX ст. він був прихильником соціал-демократичних ідей. Нами виокремлено три ключові ідеї, які властиві консервативній концепції держави С. Томашівського. По-перше, мислитель не здійснював чіткого розмежування між монархічною та республіканською формами правління, але вважав останню неприйнятною українській традиції державотворення. По-друге, С. Томашівський відстоював думку, що зміна форм державного устрою є закономірною і потрібною, але повинна відбуватися винятково в мирних (тихий) спосіб. По-третє, в основі формування і розвитку держави повинна бути єдина національна ідея. Назагал, С. Томашівський був прихильником послідовної еволюції державотворчого процесу – від територіальної автономії – до національної, соборної держави. Він вважав, що боротися одразу за соборність не доречно, адже між Галичиною і Наддніпрянщиною існували політичні та ментальні відмінності, а також різні релігійні конфесії. Стосовно автономії, то С. Томашівський вважав, що спершу можлива автономія Галичини, а згодом і решти Західноукраїнських земель у складі Польщі. Основою державності мають стати політичні традиції Галицько-Волинської держави, а також греко-католицька церква. Встановлено, що ключовими ідеологемами для С. Томашівського були: 1) виняткова роль Галичини та місцевої греко-католицької церкви; 2) поступовість еволюції державних форм від національно-територіальної автономії до самостійної держави у формі монархії (український консерватизм); 3) наявність національної; 4) поєднання європейських ідей та української традиції.

Ключові слова: консерватизм, державно-правова думка, Галичина, С. Томашівський, М. Грушевський.

Постановка проблеми. Консервативний напрям державно-правової думки був одним з найнепопулярніших серед українців початку XX ст. Основною проблемою було те, що саме розуміння консерватизму не мало цілісного оформлення. На початку XX ст. консерватизм було прийнято трактувати або з політичної точки зору як світогляд окремої людини чи групи людей який не є набором певних догм, адже передбачав винятково опози-

цію до реформаційних чи революційних перетворень, або функціональної – консерватизм можна поєднати з будь-якою ідеологією, коли легітимність режиму піддається сумніву зсередини чи ззовні точки [12]. Однак, якщо в середині – другій половині XIX ст. українські консерватори (представники русофільської течії, греко-католицьке духовенство в Галичині) виступали за збереження чинних на той час суспільних відносин і обережне впровадження реформ, то на межі XIX – XX ст. консерватизм почав трактуватися, як

спосіб повернення до традиційно українських форм державності. В цьому контексті доцільно розкрити зміст правових ідей С. Томашівського. Хоч його прізвище не відоме загалу, адже більшість асоціює консерватизм з В. Липинським, саме С. Томашівський сформував ключові ідеологеми цієї політичної течії української державно-правової думки.

Метою статті є розкриття й аналіз правових ідей С. Томашівського, як одного із основоположників українського консерватизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці Н. Бліндера, Д. Ковальова, М. Москалюка, О. Петровського, Л. Сліпченко, В. Терещенко, а також ряд публікацій С. Томашівського, які й розкривають зміст його державно-правових ідей.

Виклад основного матеріалу. Назагал можна констатувати, що ідеї консерватизму не були популярними серед українських мислителів початку ХХ ст. це закономірно з огляду на декілька причин. По-перше, межа ХІХ-ХХ ст. – час популярності лівих і соціалістичних ідей, які були революційними за своїм характером. По-друге, сам консерватизм не оформився як окрема політична програма чи правове вчення, а був тільки філософською течією яка апелювала до національної традиції та історії. Власне останнє можна вважати фактором, що стимулював розвитку консерватизму, адже все ХІХ ст. було часом національно-культурного відродження й активного вивчення української історії, мови, етнографії та традиції державності.

Власне й С. Томашівський, який активно цікавився й вивчав історію, був активним учасником Наукового товариства імені Т. Шевченка, сформував власну концепцію української державності, яка опиралася винятково на історико-правову традицію, моральні імперативи греко-католицької церкви та прагматично-релятивістську філософію О. Шпенглера. Власне ідеї О. Шпенглера передбачали, що всі форми духовної культури є релятивними, а отже належать винятково одній культурі [7, с. 218].

С. Томашівський не одразу став прихильником консервативних ідей. Як і

більшість галицьких мислителів кінця ХІХ – початку ХХ ст. він був прихильником соціал-демократичних ідей. Розчарування в останніх було обумовлено результатами Першої світової війни та періодом функціонування Західноукраїнської Народної Республіки. Поразка визвольних змагань показала, що соціальне питання не було умовою до утвердження держави, воно не сприяло формуванню національної ідеї, як стержня державотворчих процесів. Так само, в умовах існування ЗУНР греко-католицька церква не відіграла важливої ролі, як це було в Другій Речі Посполитій.

Основними працями в яких відображаються державно-правові ідеї С. Томашівського є «Галичина...» (1915 р.) [8], «Історія України...» (1918 р.) [9], «Під колесами історії» (1922 р.) [10].

Назагал, можна виокремити кілька ключових ідей, які властиві консервативній концепції держави С.Томашівського:

– по-перше, мислитель не здійснював чіткого розмежування між монархічною та республіканською формами правління. Ключовою умовою цього було те, що республіка, на думку С. Томашівського не була виразом демократичного ладу. Він власне одним із перших аргументував тезу, що «як демократичні, так і недемократичні режими можуть бути властиві як республіканським, так і монархічним формам правління» [3, с. 444]. Єдиною формою державного устрою, яка на думку С. Томашівського була неприйнятною – це східнодеспотична монархія. При цьому, вчений апелював винятково до Російської імперії, яка на його думку придушувала права і можливості народів [10, с. 43];

– по-друге, С. Томашівський відстоював думку, що зміна форм державного устрою є закономірною і потрібною, але повинна відбуватися винятково в мирних (тихий) спосіб. В цьому контексті С. Томашівський доводить, що й Україна, якій історично притаманна монархічна форма правління, може існувати як республіка, але за умови що будуть збережені традиційні монархічні риси – широкі повноваження правителя держави [10, с. 61]. Відстоювання монархічних ідей було пов'язане з тим, що саме самодержавство є запорукою консолідації суспільства і централізації держави. Так

само, С. Томашівський вважав, що саме монархія є ідеальною формою державного устрою в моменті створення держави [10, с. 63]. Одночасно, мислитель не навів аргументів, чому саме деспотичний тип монархії не може бути ефективними. Єдиним поясненням можна вважати тільки те, що мислитель апелював до історично-детермінованих ідей демократії та християнської етики і моралі, які назагал не могли існувати в умовах деспотії;

– по-третє, в основі формування і розвитку держави повинна бути єдина національна ідея. У праці «Під колесами історії» С. Томашівський писав, що на початок 1920-х рр. ця ідея була відсутня, адже за соборну українську державу впродовж 1918-1919 р. ніхто не боровся консолідовано [10, с. 7]. В цьому випадку, він визначав «месійну роль» Галичини в процесі відродження незалежної України. Виняткова роль Галичини пояснювалася з одного боку місцем Галицько-Волинської держави в процесах національного державотворення, а з іншого – «жертвенністю» на користь УНР. Конкретизуючи ці фактори слід звернути увагу на наступне. Історія української державності С. Томашівського зводилася до боротьби зі степом, протистояння з Польщею та боротьби з московським впливом [4]. Він власне вів мову про трикутник історично-політичного розвитку України в межах якого сформувалася національно-культурна окремішність й ідея суверенітету. Стосовно Галицько-Волинської держави, то її роль в тому, що це була перша повноцінна монархічна держава на території України, яка мала чіткі кордони в межах яких проживала єдина «нація» [9, с. 48]. Роль Галицько-Волинської держави зводилася й до того, що вона протистояла територіальним претензіям і асиміляції з боку Польщі, забезпечила доступу західноєвропейської культури, розірвала династичні і церковно-політичні зв'язки з Московщиною, стала підґрунтям національно-політичної, культурної і навіть мовної самостійності України серед інших слов'янських народів [1, с. 52].

Власне ідея провідної ролі Галичини в процесі національного державотворення була близькою до концепції «українського

П'ємонту» М. Грушевського, але на практиці обидва науковці вели жваву дискусію, в тому числі й стосовно ролі Галицько-Волинської держави. М. Грушевському не подобалася теза, що Давньоруська держава, яка розпалася під навалом кочівників, так і не стала національною, а згодом взагалі за словами С. Томашівського «розділила історичну долю російських земель і втратила національно-політичну і культурну самостійність» [9, с. 52]. М. Грушевський натомість відстоював концепт, що західноукраїнські князівства, які по відношенню до Києва були окраїнними, не могла бути «всеукраїнською державою», а згодом зазнала польської асиміляції [2, с. 21].

Іншою подією, яка на думку С. Томашівського мала ключове значення для українського державотворення було проголошення Берестейської церковної унії 1696 р. Галицький консерватор вважав, що східний варіант християнства який обрав Володимир призвів до занепаду держави, застою її культури, адже візантійська культура не мала вагомого морального потенціалу. Натомість західне християнство було засобом перетворення Давньоруської держави в повноцінного члена європейської спільноти. Останнє було досягнуто саме після формування уніатської церкви, яка одночасно європейзувала духовну складу і враховувала традиційну духовність і мораль українців.

Ідея протистояння Сходу і Заходу була ключовою в консервативній концепції держави С. Томашівського. Мислитель вважав, що «для обох частин України державотворчий процес, в силу історичних обставин, є відмінним, а Галичина, як носій стійких національних традицій, повинна стати основою відродження української державності, оскільки завдяки своїй близькості до Заходу та підтримці церкви тільки вона зберегла український дух» [5, с. 48]. З огляду на зазначене, С. Томашівський був прихильником послідовної еволюції державотворчого процесу – від територіальної автономії – до національної, соборної держави. Він вважав, що боротися одразу за соборність не доречно, адже між Галичиною і Наддніпряниною існували політичні та мен-

тальні відмінності, а також різні релігійні конфесії.

Стосовно автономії, то С. Томашівський вважав, що спершу можлива автономія Галичини, а згодом і решти Західноукраїнських земель у складі Польщі. Основою державності мають стати політичні традиції Галицько-Волинської держави, а також греко-католицька церква. Стосовно державної моделі, то С. Томашівський пропонував орієнтуватися на англійську парламентську монархію з широкими повноваженнями громад і округів, обмеженням центральної влади та розширенням компетенцій місцевих властей [5, с. 48]. Останні мали консолідуватися довкола парламенту, а виконавча влада – належала Державній раді, яка мала бути сформована рівнопропорційно з представників греко-католицького кліру та громадськості [5, с. 48]. У віддаленій перспективі С. Томашівський не заперечував можливість встановлення республіканського устрою [6, с. 20].

Висновки. Отже, в основі державно-правових поглядів С. Томашівського знаходиться концепція «клерикальної монархії», яка має опиратися на чотири ідеологеми: 1) виняткова роль Галичини та місцевої греко-католицької церкви; 2) поступовість еволюції державних форм від національно-територіальної автономії до самостійної держави у формі монархії (український консерватизм); 3) наявність національної ідеї (її необхідно було сформулювати, бо на переконання С. Томашівського, її в перші десятиліття ХХ ст. не існувало; 4) за зразком греко-католицької церкви сприяти поєднанню європейських ідей та української традиції.

Список використаної літератури:

1. Бліндер Н., Петровський О. Український консерватизм на теренах Східної Галичини: витоки та чинники формування: друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.*
2. Дискусія над питанням «Откуда есть пошла русская земля... и откуда русская земля стала есть». Переведена на засіданнях українського історично-філологічного товариства в Празі 11 і 18 листопаду 1930 року. Прага: Видання українського історично-філологічного товариства. 1931. 36 с.
3. Історія політичної думки України: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми; [І. Вдовичин, І. Вільчинська, Є. Перегуда та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 632 с.
4. Квальов Д. Творець консервативно-державницької концепції історії України. URL: <https://initiativenational.blogspot.com/2012/01/t.html?m=1>.
5. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія, інституалізація, діяльність (кін. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): монографія. Івано-Франківськ, 2018. 206 с.
6. Слінченко Л. В. Особливості консервативного напрямку української політичної думки І пол. 20 ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01. К., 1997. 24 с.
7. Терещенко В. П. Морфологія історії філософії О. Шпенглера. Вісник Львівського університету. Львів. Серія філософсько-політологічні студії. 2018. Вип. 19. С. 217-218. URL: http://www.fpsvisnyk.lnu.lviv.ua/archive/19_2018/32.pdf.
8. Томашівський С. Галичина політично-історичний нарис з приводу світової війни. Б.м., 1915. 30 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/19710-tomashivskiy-s-galichina-politichno-istorichniy-naris-z-privodu-svitovoyi-viyni/>
9. Томашівський С. Історія України. Старинні і середні віки. Мюнхен, 1948. 134 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/tomashivskiy-s-istoriya-ukrayiny-starynni-i-seredn-viky/>.
10. Томашівський С. Під колесами історії. Нариси і статті. Берлін: Українське слово. 1922. 108 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/14567-tomashivskiy-s-pid-kolesami-istoriyi-narisi-i-statti/>

Styslo T. R. Legal ideas of S. Tomashivsky

The relevance of the article is that if in the middle – second half of the 19th century. Ukrainian conservatives (representatives of the Russophile trend, the Greek-Catholic clergy in Galicia) advocated the preservation of social relations in force at that time and the careful

implementation of reforms, then on the border of the 19th and 20th centuries. conservatism began to be interpreted as a way of returning to traditionally Ukrainian forms of statehood. In this context, it is expedient to reveal the content of legal ideas of S. Tomashivskii. Although his surname is not generally known, because most people associate conservatism with V. Lypynskyi, it was S. Tomashivskyi who formed the key ideologues of this political stream of Ukrainian state and legal thought. The article reveals and analyzes the legal ideas of S. Tomashivskyi, who was one of the founders of Ukrainian conservatism. S. Tomashivsky did not immediately become a supporter of conservative ideas. Like most Galician thinkers of the late 19th and early 20th centuries. he was a supporter of social democratic ideas. We have singled out three key ideas that are characteristic of S. Tomashivskii's conservative concept of the state. First, the thinker did not make a clear distinction between monarchical and republican forms of government, but considered the latter to be uncharacteristic of the Ukrainian tradition of state-building. Secondly, S. Tomashivskyi advocated the opinion that the change in the forms of the state system is natural and necessary, but should take place exclusively in a peaceful (quiet) manner. Thirdly, the formation and development of the state should be based on a single national idea. After all, S. Tomashivskyi was a supporter of the consistent evolution of the state-building process – from territorial autonomy – to a national, cathedral state. He believed that it was not appropriate to immediately fight for cathedral unity, because there were political and mental differences, as well as different religious denominations, between Galicia and Naddniprovyanshchyna. With regard to autonomy, S. Tomashivskyi believed that the autonomy of Galicia is possible first, and later the rest of the Western Ukrainian lands as part of Poland. The basis of statehood should be the political traditions of the Galicia-Volyn state, as well as the Greek Catholic Church. It was established that the key ideologues for S. Tomashivskyi were: 1) the exceptional role of Galicia and the local Greek Catholic Church; 2) the gradual evolution of state forms from national-territorial autonomy to an independent state in the form of a monarchy (Ukrainian conservatism); 3) availability of national; 4) a combination of European ideas and Ukrainian tradition.

Key words: conservatism, legal ideology, Galicia, Dnipro region, Ya. Golovatskyi, P. Kulish.